

Kazimierz Biliński

Edward Abramowski (1868-1918)

Palestra 38/9-10(441-442), 155-157

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kazimierz Biliński

Edward Abramowski (1868–1918)

Działacz społeczny, rzecznik rewolucji moralnej, kooperatywu

Wśród wielu nurtów polskiej i europejskiej myśli politycznej przełomu XIX i XX wieku myśl społeczna Edwarda Abramowskiego wyróżnia się nowatorskim i oryginalnym podejściem do zagadnienia naprawy życia społecznego. Mimo upływu 76 lat od śmierci Mistrza, jego spuścizna jest nadal przedmiotem żywych dyskusji, polemik, nowych opracowań. Liczne jest grono krytyków i tych, których postać Abramowskiego ustawicznie fascynuje. Nie brak też rzetelnych opracowań naukowych, wśród których zwraca uwagę studium Bohdana Cywińskiego o myśli politycznej Edwarda Abramowskiego¹.

Przypominając postać autora *Zagadnień socjalizmu* nie sposób pominąć fakt, że ukształtowała go atmosfera Kresów Wschodnich. Przyszedł na świat w Stefaninie (powiat wasylkowski, gubernia kijowska) w dniu 17 sierpnia 1868 roku. Dom Abramowskich cechowała wysoka i stara kultura nasycona tradycjami powstań. Obok przeszłości należne miejsce zajmowały tam nowe umysłowe prądy epoki. Atmosfera domu rodzinnego sprzyjała więc kształtowaniu się demokratycznych poglądów młodego Abramowskiego, który wcześniej włączył się w nurt życia społecznego.

Obserwujemy najpierw kontakty Abramowskiego z I Proletariatem, a następnie jego praktyczne zaangażowanie się w ruch socjalistyczny: działał w II Proletariacie, Zjednoczeniu Robotniczym, PPS. Zbliżył się wówczas do marksizmu (lata 1889–1894), co znalazło odbicie w jego publicystyce. Wskazywał m.in. na konieczność rewolucji politycznej, wzywał do szerzenia idei proletariackiego internacjonalizmu, stanął na pozycjach rewolucyjnej walki klas respektując jej płaszczyznę ekonomiczną, polityczną i ideologiczną².

Fascynacja marksizmem została jednak szybko zweryfikowana przez dalsze przemyślenia i doświadczenia. Już w dorobku z lat 1895–1904 Abramowski dowiódł, że stał się rzecznikiem socjalizmu bezpieczeństwa. Socjalizm rozpatrywał jako konieczność i jako ideał. Organizację zaś przyszłego społeczeństwa pragnął oprzeć nie na państwie, a na wolnych zrzeszeniach kooperatywnych³. Założeniom przyjętym w wymienionych latach, a zaprezentowanym w fundamentalnych pracach: *Zagadnienie socjalizmu* (1899), *Pierwiastki indywidualne w socjologii* (1899), *Etyka a rewolucja* (1899), *Socjalizm a Państwo* (1904), pozostał zasadniczo wierny do końca życia.

Znamienne jest, że po roku 1894 Abramowski pozostawił na uboczu rewolucję polityczną, stając się rzecznikiem rewolucji moralnej, nie mieszczącej się w obrębie

poglądów marksistowskich⁴. Jej dokonanie się winno wyprzedzić, zdaniem Edwarda Abramowskiego, powstanie ustroju socjalistycznego. Odsuwając na drugi plan rewolucję polityczną, sądził, że jest ona „tylko żywiołowym i koniecznym następstwem rewolucji moralnej i jako taka nie daje się nigdy przeprowadzić z góry”⁵. Rewolucja moralna ma się dokonać w ludzkich sumieniach, które są głównym czynnikiem wszelkich przemian społecznych⁶. Od tej rewolucji moralnej, od rozwijania etyki braterstwa, solidarności i pomocy wzajemnej winna zacząć się praktyczna działalność reformatorska.

Akcentując tezę, że głównym ośrodkiem przemian jest sumienie człowieka, Abramowski pragnął uzmysłowić rodakom, że aby zbudować sprawiedliwy społecznie ustrój nie wystarczy w drodze przewrotu rewolucyjnego zburzyć ustrój stary, wprowadzić w życie zmiany natury ekonomicznej i politycznej, ale należy przede wszystkim przygotować na nowo ludzi do życia w odrodzonym państwie.

Po wydarzeniach rewolucji 1905 roku Edward Abramowski skoncentrował swą uwagę na problematyce spółdzielczości i w niej upatrywał panaceum na istniejące problemy. Obok działalności praktycznej w tym ruchu (przewodził m.in. powołanemu 9 listopada 1906 r. Towarzystwu Kooperatystów, powołał wspólnie z Wojciechowskim czasopismo „Społem”), rozwinął też działalność publicystyczną. Na uwagę zasługują zwłaszcza dwie z jego prac poświęconych kooperacyzmowi: *Idee społeczne kooperatywności* (1907) i *Kooperatywa jako sprawa wyzwolenia ludu pracującego* (1912). Trzeba wspomnieć, że kooperacyzmowi przypisał Abramowski charakter rewolucyjny, miał on bowiem decydować o zmianie typu ustroju, zmianie dokonującej się nie w drodze przewrotu, lecz powolnych reform⁷.

Kolejne lata życia Abramowskiego nie zaznaczyły się już istotniejszymi zmianami w jego poglądach, a były raczej czasem zaangażowania autora *Zagadnień socjalizmu* w różnorodną działalność społeczną i polityczną (w latach 1904–1906 współpracował z polskim ruchem ludowym, poświęcał się sprawie Związków przyjaźni, włączał do pracy w ruchu niepodległościowym). Sporo też czasu poświęcał Abramowski wnikliwej, wielokierunkowej pracy badawczej w dziedzinie psychologii. Na krótko przed śmiercią kształtował jako profesor Uniwersytetu Warszawskiego umysł inteligencji polskiej⁸.

21 czerwca 1918 roku śmierć przerwała jego pracowity żywot. Pozostawił bogatą spuściznę, w której zawarł pragnienie naprawy życia społecznego. Szczególnie miejsce w dorobku Abramowskiego zajmują zagadnienia ustrojowe. Próbował określić kształt przyszłej wolnej Polski. Zastanawiał się nad założeniami jej ustroju, postulował rozwijanie zasad politycznych i prawnych decydujących o jakości przyszłego państwa. Wszystkim jego poczynaniom przyświecała wzniosła idea czynienia ludzi szczęśliwymi. Zbigniew Krawczyk powiedział o Abramowskim, że stworzył on zręby nowej etyki⁹. Dodajmy: etyki, której zadaniem było wyzwolenie człowieka i społeczeństwa drogą przeobrażenia sumienia, drogą rewolucji moralnej.

Koncepcja Abramowskiego, pomimo zawartych w niej elementów utopizmu, eksponująca czynnik moralny, została trwale zapisana w historii polskiej myśli społecznej i pozostanie świadectwem wielkości i głębi umysłu autora *Zagadnień*

socializmu, człowieka zaangażowanego całym sercem w szukanie dróg wiodących ku lepszemu społecznej rzeczywistości narodu polskiego. I jeszcze jedno, o czym nie wolno zapomnieć: zalecenia Abramowskiego są ciągle aktualne. Uznawają kolejnym już pokoleniom Polaków tę wielką prawdę, że wszelkie przeobrażenia natury społeczno-ustrojowej muszą zawsze brać swój początek w ludzkich wnętrzach, uznawać jednostkę ludzką za dobro najwyższe.

Przypisy:

¹ B. Cywiński: *Myśl polityczna Edwarda Abramowskiego*, (w:) *Twórcy polskiej myśli politycznej* (w serii:) *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, pod red. H. Zielińskiego, t. 2, Wrocław 1978, s. 29–105.

² Por. K. Biliński: *Edwarda Abramowskiego refleksje nad istotą demokracji*, AUNC, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Prawo XXXI, Toruń 1991, z. 233, s. 3–4.

³ Por. tamże, s. 4.

⁴ Zob. szerzej: K. Biliński: *Rewolucja moralna w koncepcji ustrojowej Edwarda Abramowskiego*, AUNC, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Prawo XXXIII, Toruń 1993, s. 17–27.

⁵ E. Abramowski: *Filozofia społeczna. Wybór pism*, Warszawa 1965, s. 209.

⁶ E. Abramowski: *Metafizyka doświadczalna i inne pisma*, Warszawa 1980; na s. 593–594 pisał o rewolucji moralnej, „która by przeobraziła ludzkie zwyczaje codzienne, stworzyła nie tylko nowe pojęcia etyczne, ale przede wszystkim nowych ludzi, ludzi o nowym sumieniu, dla których krzywdzenie i wyszysk innych, karierowiczowskie ambicje, wywieranie przymusu nad innymi, niewola wewnętrzna i smutek życia będą tak samo niemożliwe, jak wyrzeczenie się własnej natury, własnego szczęścia, uczuć i pożądań”. Realizacja idei rewolucji moralnej miała znaleźć wyraz w działalności stowarzyszeń i kooperatyw propagujących solidarność i pomoc wzajemną. Abramowskiemu chodziło o wpojenie idei przyjaźni i miłości do drugiego człowieka w stosunkach codziennych (Por. E. Abramowski: *Metafizyka...* s. 594).

⁷ Por. K. Biliński: *Kwestia robotnicza w myśli społeczno-politycznej E. Abramowskiego*, AUNC, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Prawo XXVII, Toruń 1989, z. 196, s. 4.

⁸ Swoim uczniom dawał czynny przykład szukania prawdy w badaniach naukowych. Cechował się bezpośrednim stosunkiem do studiujących, obchodził go żywo wszystkie ich sprawy, a zwłaszcza ich prace badawcze. O tym, jak bardzo wpływał on na słuchaczy podczas wykładów, jak bardzo umiał ich zainteresować, świadczą relacje K. Krzeczowskiego (*Wstęp do Pism Edwarda Abramowskiego*, t. I, Warszawa 1924, s. XLI).

⁹ Z. Krawczyk: *Socjologia Edwarda Abramowskiego*, Warszawa 1965, s. 149. W kwestii poglądów etycznych E. Abramowskiego na uwagę zasługują prace: R. Jezierski: *Poglądy etyczne Edwarda Abramowskiego*, Wydawnictwo Poznańskie 1970; Ruta Światło: *Koncepcje filozoficzno-społeczne Edwarda Abramowskiego*, (w:) *Polska myśl filozoficzna i społeczna*, pod red. Barbary Skargi, t. 3, Warszawa 1977, s. 378–431. Szczególnie godny uwagi jest podrozdział poświęcony poglądom etycznym Abramowskiego (s. 422–427).